

KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ ESMÂ-İ HÜSNÂ VE GRUPLARI

Doç. Dr. Sıtkı Güllü¹

ÖZET

Bu makalede, Kur'ân-ı Kerim'de değişik kalıplarda yalın veya tamlama konumunda yer aldığı halde mevcut *Esmâ-i Hüsnâ* listelerinde görülemeyen bazı isim sıfatların tespit edilmesine, yeni bir liste oluşturularak muhtevaları doğrultusunda gruplandırılmasına çalışıldı. Allah'ın zatında tek olduğu gibi sıfat ve fiillerinde de benzersiz olduğuna vurgu yapıldı. Zâtının varlıklarla mukayesesi nasıl mümkün değilse isim-sıfatlarının içerdiği manaların da insanların fiilleri gibi algılanmasının doğru olmadığı yansıtıldı. Allah'ın bazı isimlerini "*isim sıfat*" şeklinde ifade etmenin gerekçesi gösterildi. *Esmâ-i Hüsnâ*'nın tevkîfiliği konusuna değinildi. Bu hususta temel ilkenin "en güzel isim" olması gerektiği belirtildi. "Allah" lafzıyla irtibatlı fiil ve mastarlardan isim-sıfat türetilip türetilmeyeceği meselesi analiz edildi. En güzel ismin tespit edilmesi şartıyla Yüce Allah'la ilgili mastar ve fiillerden isim-sıfat türetilbileceği kanaatine varıldı.

Anahtar Kelimeler: Esmâ-i Hüsnâ, Tefsir, Kıraat.

ABSTRACT

ASMA-I HUSNA AND ITS GROUPS IN QURAN

In this article, it is tried to determine some noun-adjectives which were not seen in the present lists of Asma-i Husna in spite of passing in The Quran in the different forms. It is also tried to group a new list according to their contents. It is stressed unique of God in his "zat" and also in his noun-adjectives. It is showed that as his "zat"'s comparison with beings is impossible, perceiving of his noun-adjectives meanings like human acts. The reason of expression of his some nouns as a noun-adjective is shown. The subject of Asma-i Husna's being "tavqifi" is analyzed. It is expressed that main principle on this subject is "the most beautiful noun". It is analyzed that can a noun-adjective drive from "verbs" and "infinitives" connected with Allah's word (lafz). My opinion on this subject is that from infinitives and verbs related to Allah can drive noun-adjectives.

Key Words: Asma-i Husna, Tafsir (Interpretation), Qiraat (Reciting).

¹ İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir/Kıraat Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

Allah Teâlâ'nın zâtı, akıl ve idrâk sınırlarının ötesindedir, zihinlerde belirebilecek her tanım ve nitelemenin dışındadır. O'nun, eşsiz, benzersiz² bir tek varlık olduğunun insanların anlayabilecekleri bir açıklıkta ortaya konulması, varlığının nitelikleriyle tanıtılıp zihinlere yerleştirilmesi için Kur'ân-ı Kerîm'de farklı üslup ve kalıplarda değişik isim-sıfatlar kullanılmış, Hz. Muhammed – *sallallahü aleyhi ve sellem-* de bu doğrultuda beyanlarda bulunmuş, O'na bunlarla yakarmıştır. Bunun için *وَاللَّهُ الْأَسْمَاءَ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا* “*En güzel isimler Allah'ındır, öyle ise onlarla O'na yakarın..*”³ meâlindeki âyet pasajıyla “Allah'ın yüzden bir eksiğiyle 99 ismi vardır, Herhangi bir kişi *bunları ezberlemeye görsün kesin cennete girer*”⁴“5; “Allah'ın 99 ismi vardır. *Bunları ezberleyen cennete girer..*”⁶; “Allah'ın yüzden bir eksiğiyle 99 ismi vardır, *bunları sayan cennete girer*”⁷; “Allah'ın 99 ismi vardır”⁸ *Bunları sayan cennete girer.*”⁹; “Allah'ın (Allah) isminden başka yüz ismi vardır ki *bunlarla kendisine yakaranın duasını kabul eder*”¹⁰...gibi hadislerden hareketle erken dönemlerden itibaren *el-Esmâü'l-Hüsnâ* çeşitli açılardan incelenmiş, hakkında

² eş-Şûrâ 42/11.

³ el-A'râf 7/180.

⁴ bk. burada 26 nolu dipnot.

⁵ bk. el-Buhârî (Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, ö.256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, (yayına hazırlayanlar. Muhibbuddîn el-Hatîb-Muhammed Fuâd Abdalbâkî), Kahire, 1400/1980., el-Mektebetü's-Selefiyye, Kitâbu'd-Daavât, c. II, 174. Ayrıca bkz. Askalânî (Şihâbüddîn Ebû'l- Fadl İbnü'l-Hacer, ö. (852/1448), *Fethü'l-Bâri' bi- Şerhi'l-Buhârî*, Mısır, 1378/1959, Matbaatü'l-Halebî, c. XIII, 471.

⁶ bk. Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, (ö.261/875), *Sahîhu Müslim*, (neşre hazırlayan, Muhammed Fuâd Abdalbâkî), Beyrut 1412/1991; İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, Kitâbu'z-Zikr, c. IV, 2062, nr. 5.

⁷ bk. a. g. e., s. IV, 2063, nr. 6.

⁸ Bu rivâyette “*yüzden bir eksiğiyle*” istisnâsı olmadığı ve “*ezberleyen*” yerine “*sayan*” kaydı yer aldığı için özellikle aktarılmıştır.

⁹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, (ö.279/892), *Câmiu't-Tirmizî*, , Beyrut tsz; c. V, 531. Tirmizî'nin bu rivâyetinde *yüzden bir eksiğiyle* (إِلْمَاءٌ وَاحِدَةٌ = illâ mieten vâhideten) istisnâsı olmadığı gibi (من حفظها = hafızahâ/ bunları ezberleyen) lafzı yerinde (من أحصاها = men ahsâhâ/bunları sayan) kaydı yer alır. Bu rivâyeti de bu nedenle aktardık.

¹⁰ Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, (ö. 911/1505), *el- Câmiu's-sağîr fî ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr*, Mısır, tsz., Matbatu'l-Halebî, c. I, 96. Ayrıca bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, (ö.275/888), *Sünenü İbn Mâce* (Thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî), tsz, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyy, c. II, 1269-1270.

eserler kaleme alınıp tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu isimlerin Allah'ı, insan anlayışına yaklaştırdığı, insanın iç dünyasında büyük etkileri bulunduğu, ma'nevî kazanımlar sağladığı¹¹, "...insan idrâkine sığmayan Yüce yaratıcı ile duyu ve akıl dünyasında yaşayan insan arasında bir bağ durumunda..."¹² olduğu, O'nun isimleriyle tanınması gerektiği belirtilmiş "Allah nedir, nasıldır?" gibi sorular tasvip edilmemiş, "O, şudur, şöyledir" şeklinde verilebilecek her cevabın *teşbîh* (benzetme) veya *tecsîm* (fizikselleştirme) sonucunu doğuracağına dikkat çekilmiş¹³ ve O'nu tanıtmaya bağlamında çok büyük önem taşıyan sıfat ve fiilleri üzerinde düşünmenin lüzûmuna vurgu yapılmıştır¹⁴.

Biz de bu çalışmalara bir katkıda bulunmak amacıyla *Esmâ-i Hüsnâ* konusunu ele aldık. Önce adı geçen kavramı açıkladık. İkinci başlıkta Kur'ân ve hadislerde Allah'a nispet edilen fiil ve mastarlardan isim türetilip-türetilmeyeceğini, üçüncü başlıkta da kur'ân'da geçen Allah'a âit isim ve sıfatlar ile bunların gruplandırılmasını işledik.

I- Esmâ-i Hüsnâ Kavramı

Kur'ân-ı Kerîm'de isim tamlaması konumunda geçen 'الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى = *el-Esmâü'l-Hüsnâ*' tabiri, Allah Teâlâ'nın isim ve isim-sıfatları için kullanılan özel bir kavramdır. Tamlamadaki 'أَسْمَاءُ = *esmâ*' lafzı, dilimizdeki *ad*¹⁵ yani işâret ettiği varlığı hatırlatma anlamındaki 'إِسْمٌ = *ism*' kelimesinin çoğuludur *isimler* demektir. Fiziksel nitelik taşımayan olguları niteleyen¹⁶ 'حُسْنَى = *hüsnâ*' kelimesi

¹¹ el-Konevî (Sadreddîn, ö. 673/1274), *Şerhu Esmâillahi'l-Hüsnâ* (Esmâ-i Hüsnâ Şerhi, trc. Ekrem Demirli), İstanbul, 2002; İz Yayıncılık, s. 10; Kâtip Çelebî (Hacı Halife Mustafa b Abdullah, Ö. 1068/1658), *Keşfu'z-zunûn*, (nşr. Şerafeddin Yaltkaya-Rifat Bilge), İstanbul 1941-1943; c. I, 86, 650, 651.

¹² Yıldırım Suat (Prof. Dr.), *Kur'an'da Ulûhiyyet*, İst. 1987, Kayhan Yayınları, s. 16.

¹³ Molla Aliyyü'l- Kâri', (ö. 1014/1606), *Şerhu Kitâbi'l-Fıkhî'l-Ekber*, Beyrut, 1404/1984, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, s. 310.

¹⁴ Krş. için bk. Ebû Bekr Muhyiddin Muhammed b. Ali (İbnü'l-Arabî, ö. 638//1240), *İnşâü'd-Devâir*, Süleymaniye Ktp., Hâlet Ef. nr. 809, vrk, 160b

¹⁵ Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi* (Okyanus), İstanbul, 1305/1887, Matbaa-i Osmâniye, c. III, 841.

¹⁶ bk. el-İsfahânî (Ebu'l-Kâsim el-Hüseyn b. Muhammed er-Râğıb, ö. 502/1108), *Müfredât*, s. 119.

de üstünlük kipi olarak kullanılan *ism-i tafđil* kalıbındaki ‘أحسن = *ahsen*’ sözcüğünün “*en güzel*” anlamında dişil şeklidir¹⁷.

Bir isim-sıfatın çeşitli anlamları vardır. Bu anlamlar yer aldığı âyetin siyâk ve sibâkına göre değerlendirilir. Zira, isim-sıfatlar, âyetlerde bir takım olaylar ve konular gündeme getirildikten sonra bunlarla doğrudan veya dolaylı ilintileri yansıtılarak kullanılır. Sözelimi aslında mastar olan fakat mübâlağa için *ism-i fâil* anlamında kullanılan *Rabb* (رب) isim-sıfatı, yönetmek, aşama aşama bir şeyi mükemmel seviyesine ulaştırmak manasına geldiği gibi bir şeye sahip olmak manasına da gelir. Bunun için Fâtiha sûresindeki *Rabb* (رب)’den sonra *Melik* (ملك) sıfatı getirildiğinden¹⁸ *Rabb* (رب)’in yöneten anlamında; Mutaffifin sûresinin *يَوْمَ يَفُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ* “*İnsanların, âlemlein Rabbi için* *divan duracağı günde*” meâlindeki altıncı âyetinde de *Mâlik* (مالك) manasında yorumlanmıştır¹⁹.

Bu makalede Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın ismi ve isim sıfatı olarak geçen ve bazıları mevcut *Esmâ-i Hüsnâ* listelerinde görülemeyen²⁰ *Fe’lân* (فعلان), *fiâl* (فعال), *fâil* (فاعل), *feil* (فعليل), *feil* (فعل), *feûl* (فعول), *Fu’lân* (فعلان), *feâlâ* (فعالي), *feâlen* (فعالان), *müf’il* (مفعل), *müfteil* (مفتعل) gibi değişik kalıplarda yalın halde veya tamlama konumundaki isim ve isim sıfatlar tespitine bunların bağlamları dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmaya, muhtevaları bağlamında gruplandırılarak yerlerinin gösterilmesine, yeni bir liste oluşturulmasına çalışıldı. Kur’an’da geçmediği halde hadis kaynaklarıyla bir takım tefsir ve

¹⁷ *el-Mu’cemu’l-Vesît*, (İbrahim Mustafa ve diğerleri), Tahran, tsz. el-Mektebetü’l-İlmiyye, c. I, 174; Meselâ İbn Manzûr (Cemâlüddîn Muhammed b. Mükrim, ö.711/1311 *Lisânü’l-Arab*, Beyrut, tsz, Dâru Sâder), *el-hüsnâ* (الحسني)’nin *el-ehsen* (الأحسن) kelimesinin dişili olduğunu söyler ve ilgili âyeti de örnek verir, c. XIII, 116; ayrıca bk. el-Âlûsf (Şihâbüddîn Mahmûd, ö. 1270/1854), *Râhu’l-Meânî fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, Kahire, tsz, et-Tıbâatu’l-Munîriyye, c. IX, 120.

¹⁸ Bu yorumda, “مالك = *mâlik*” lafzındaki “mim”i çekmeden elifsiz olarak “ملك = *melik*” şeklinde okuyanların kırâati esas alınmıştır.

¹⁹ bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, (Muhammed Tâhir), *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Tunus, tsz, Dâru Suhnûn, c. I, 166.

²⁰ Örneğin Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği halde hadis kaynaklarında sunulan *Esmâ-i Hüsnâ* listelerinde yer almayan “جاعل = *câil*; متم = *mutimm*; أبقي = *ebkâ*” gibi bağlamı açısından sıfat gibi değerlendirilenler de listeye alındı.

tasavvufî eserlerde Allah'a isnâd edilen isim ve sıfatlar ise inceleme dışı tutuldu. Oluşturulan listede, sûre ve âyet tertibi gözetildi, ilkönce geçen başa, daha sonra gelen onun yanına yazıldı.

İlgili eserler incelendiğinde Allah'a nispet edilen bazı kavramların yerine göre sırf isim²¹, yerine göre de sırf sıfat olarak kullanıldıkları görülür²². Meselâ, *Rahman*, *Rab Alîm*, *Hakîm* gibi Allah'ı niteleyen bu kavramlar tek bir zatı yansıtmaları açısından özel isim, çeşitli manaları içermeleri bakımından da birer sıfattır²³. “İsim-sıfatları” tabiri bu nedenle özellikle tercih edilmiştir. Örneğin, Besmele’de *Rahman* sadece sıfat iken²⁴ elli beşinci sûre’nin ilk âyetinde isim konumundadır. Yine. رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ “*Musa ve Harun’un Rabbine*” (el-A’râf, 7/122) meâlindeki âyette “*Rab*” lafzı isim iken Fâtiha’nın ilk âyetinde bir sıfattır²⁵.

Kur’ân-ı Kerîm’de geçen bazı isim-sıfatların aktarılan *Esmâ-i Hüsnâ* listelerinde yer almadığının²⁶ veya Kur’ân’da bulunmayan bazı isimlerin hadislerde geçtiğinin tespit edilmesi, ilgili rivâyetlerin sıhhati konusunda farklı görüşlerin ileri sürülmesine, aktarılan rivâyetlerin kuşku²⁷ ile karşılanmasına

²¹ Biz Hayy (حي), Alîm (عليم), Halîm (حليم) gibi sıfat kalıbında bulunanların isim; diğerlerinin ise sıfat (bk. Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. El-Hüseyn b. Ali, ö. 458/1066, *Kitâbü'l-Esmâ ve's-Sıfat*, tsz, Beyrut, tsz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, s. 110.) olarak değerlendirilmesi görüşüne katılmıyoruz.

²² krş için bk. İbn Hazm, *el-Fasl*, (Ebu Muhammed Ali b. Hazm el-Endelüsî ez-Zâhirî, ö.456/1064), *Kitâbu'l-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal*, 1321/1903; c. I, 150.

²³ bk. Yarımbaş. Emine, *Kur'an-ı Kerim'de Esmâ-i Hüsnâ ve Mesajları*, (Yüksek Lisans tezi, 2000, MÜSBE Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kalam Bilim Dalı Tez danışmanı: Prof. Dr. Bekir Topaloğlu), s. 14.

²⁴ İbn Arabî'nin buradaki “*er-Rahman*” ı isim kabul etmesine (bk. İbnü'l-Arabî (Ebû Bekr b. Muhammed, ö.543/1148, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, c. I, 57) katılmıyoruz.

²⁵ Konunun ilk müelliflerinden olan Beyhakî de: “Allah'ın isim ve sıfatları vardır, isimleri sıfatları; sıfatları da vasıflardır. İsimlerinin ispatı sıfatlarının ispatıdır” der (*el-Esmâ*, s. 110).

²⁶ On beş civarında hadis kaynağının hepsinde isim-sıfat listeleri yer almaz. Bu listeler farklılıklarla Tirmizî (*Daavât*, 82) ve İbn Mâce (*Duâ*, 10) nin eserleriyle diğer hadis kaynaklarına yapılmış şerhlerde yer alırlar. Üstüne üstlük, Tirmizî’de bulunan 25 isim İbn Mâce’de; ondaki 100 isimden 26’sı da Tirmizî’de mevcut olmadığı gibi her iki eserde de Kur’ân’da geçmeyen bazı sıfatlar vardır. (bk. Topaloğlu, *Esmâ-i Hüsnâ*, DİA, XI, 407).

²⁷ Bu kuşkunun temel sebeplerinden biri, cennete girmek için öngörülen şartlarının Kur’ân’da farklı olduğunun belirtilmesidir. Bk. Askalânî (Şihâbüddîn Ebû'l- Fadl İbnü'l-Hacer,

sebepl olur ve işâret edilen listelerin sonraki râviler tarafından eklendiği iddiâ edilir²⁸. Bunun sonucunda hadislerde dile getirilen 99 sayısının sınırlama ifade etmeyeceği yargısına varılarak yeni liste oluşturma çalışmaları başlatılmıştır. Kaynaklar, II (VIII.) yüzyıldan başlanılarak doğrudan Kur'an'dan *Esmâ-i hüsnâ* listelerinin çıkarıldığını gösterdiği gibi²⁹ Kur'an ve sünnet kaynaklı karma listelerin oluşturulduğunu da göstermektedir. Ebû Abdullah el-Halîmî'nin (ölm. 403/1012) *el-Minhâc*'ı, bu konunun işlendiği ilk eserlerden biridir. Hatta Muhaddis Beyhakî (ö. 458/1066), *Kitâbü'l-Esmâ ve's-Sifât*, adlı çalışmasında bu eserden büyük çapta yararlanıp alıntılar yapmıştır³⁰. Zaman ilerleyip konuyla ilgili araştırmalar yaygınlaştıkça çalışmaların niteliklerinde de değişiklikler görülür. Bu değişik çalışmalardan biri de daha önce kaleme alınmış birkaç eserin mukayesesini yapmak, bunların hangisinde hangi ismin yer alıp hangisinde almadığını tespit etmektir. Bunun en güzel örneklerinden biri Tilmisânî³¹'nin, Beyhakî (ö. 458/1066) ile Gazâlî (ö.555/1111) ve İbn Berrecân³²'in *Esmâ-i Hüsnâ* konusundaki çalışmalarını esas alarak hazırladığı *Şerhu Esmâ'i'l-Hüsnâ*³³ adlı kitabıdır. Yaptığımız incelemede Gazâlî ve İbn Berrecân'ın eserlerinde geçen ve Kur'an'da yer alan isimlerden on dokuzunun Beyhakî'de³⁴; Beyhakî ile İbn Berrecân'da yazılanlardan yirmi yedisinin Gazâlî'de³⁵; Beyhakî ile Gazâlî'de yer alan sıfatlardan on altısının da³⁶ İbn

ö.852/1448, *Fethü'l-Bârî bi Şerhi'l-Buhârî*, Mısır, 1378/1959. Matbaatü'l-Halebî, c. XIII, 487.

²⁸ Bk. Askalanî, *Feth*, c. XI, 218-219,

²⁹ Meselâ hicrî 215 (m.830) yılında ölen, Ebû Zeyd el-Ensârî' nin tespit ettiği doksan dokuzluk bir listeyi sûreleriyle verdiği belgelenmiştir.

³⁰ Örnekler için bk. s. 21, 23, 27, 36, 40, 45, 49, 59, 67, 77, 109, 121.

³¹ Afîfüddîn Süeyman b. Ali b. Abdullah et-Tilmisânî (ö. 690/1291).

³² Ebu'l-Hakem b. Berrecân el-Endelîsî, kırâat, tefsir, hadis ve kelam âlimi (ö. 530/1136'dan sonra).

³³ Süleymaniye Ktp., Laleli, 1556, vrk. 2a.

³⁴ Bu sıfatlar şunlardır: Muhît (vrk, 5b), Nasîr (vrk, 16a), el-Mübteli (vrk, 18a), şedîdü'l-azap (vr, 22a), Mukît (42a), Fâtr (vrk, 44b), Kadir (vrk, 45b), Fâlik (vrk, 46b), elimü'l-ahz (vrk, 51b), vâris (vrk, 57b), Gaffâr (vrk, 59b), Mevlâ (vrk, 61a), Nûr (vr, 62a)), mübîn (vr, 52a), Fettâh (vr, 64a), zi't-tavl (64b), raff' (64b), zi'l-Meâric (vr 67a), şedîdü'l-ikâb (vrk, 67b).

³⁵ Gazâlî'nin eserinde yer almayan sıfatlar: Rab (vrk, 3b), Muhît (vrk, 5b), zu'l-fadl, (vrk, 13a), el-Mübteli (vrk, 18a), el-Kâfî (vr, 21a), şedîdü'l-azap (vr, 22a), el-Karîb (vrk, 23b), seriu'l-hisâb (vrk, 24b), Nâsır (37a), Mukît (42a), Şâkir (vrk, 44a), Fâtr (vrk, 44b), Kâhîr (vrk, 45a), Kadir (vrk, 45b), Fâlik (vrk, 46b), elimü'l-ahz (vrk, 51b), feâl (vrk, 52a), Hâfîz (52b), Keffil (vrk, 56a), Mevlâ (vrk, 61a), Nur (vr, 62a)), mübîn (vr, 52a), Gâfir (vr, 64a) Bu

Berrecân'ın eserinde geçmediğini gördük. Bu çalışmalar diğer İslâm ülkelerinde olduğu gibi³⁷ ülkemizde de sürdürülmekte, konu hem halka yönelik³⁸ olarak hem de akademik bazda işlenmekte³⁹, üzerinde yüksek lisans⁴⁰ ve doktora⁴¹ tezleri yapılmaktadır.

Ortaya çıkarılan yeni listelerle birlikte ilmî muhitlerde de çeşitli kelâmî tartışmalar baş göstermiştir⁴². Zâtında tek olan Allah'ın, sıfat ve fiillerinde de tek olduğu, denginin bulunmadığı⁴³, zâtından söz edildiğinde yaratıklarla mukâyesesinin doğru olmadığı gibi isim-sıfatlarının vurguladığı manalarının da yaratılmışların fiilleriyle karşılaştırılmasının doğru olmayacağı⁴⁴, naslarda aktarılan isim-sıfatların mecâzî anlam taşıdığı⁴⁵ ileri sürülmüştür. Sırf övgü içeren, kuşku ve ortaklık izlenimi vermeyen isim-sıfatların Allah'a verilip

sıfatlar da şunlardır: Zi't-tavl (64b), rafî' (64b), zi'l-Meâric (vr 67a), şedîdü'l-ikâb (vrk, 67b).

³⁶ Zu'l-fadl, (vrk, 13a), Nasîr (vrk, 16a), Malikü'l-Mülk (vrk, 33a), Nâsır (37a), Şâkir (vrk, 44a), feâl (vrk, 52a), Hâfız (52b), Kahhâr (vrk, 54a), Mûteâl (vrk, 54b), Muktedir (vrk, 56b), vâris (vrk, 57b), Gaffâr (vrk, 59b), Fettah (vr, 64a), Gafir (vr, 64a), Razzak (vr 64b).

³⁷ el-Kûlî (Muhammed Abdullah, *Dîvânu Esmâillahi'l-Husnâ*, 1990/1410, Dâru't-Turâs), önsözünde: "Genellikle şâirler *Esmâ-i Hüsnâ*'nın tamamını veya bir bölümünü bir tek kasidede anlatmışlardır. Sanırım ilk kez ben, her bir ismini müstakil bir kasidede zikrettim (s.13) der ve son isim *es-Sabur* (s.419) olmak üzere yüz ismi şiiire dökerek anlatır, başka bir tahlil yapmaz. Kullandığı kelimeler için kaynak olarak *Lisanü'l-Arab*, *Muhtâru's-sihâh*, *Esâsü'l-Belâğa*, *Tâcü'l-arûs* gibi lugatlardan istifade eder (s, 17, 19, 21, 25, 37165).

³⁸ el-Konevî a.g.e.

³⁹ Topaloğlu Bekir (Prof. Dr), *Esmâ-i Hüsnâ*, DİA, XI, 413; Yurdagür (Prof. Dr. Metin), *Âyet ve Hadislerde Esmâ-i Hüsnâ* (Allah'ın İsimleri), İstanbul, 2006, Marifet Yayınları, 4.baskı.

⁴⁰ Yarımbaş. Emine, a. g. e. Gönü Zübeyde, *Esmâ-i Hüsnâ'da Sevgi* (Yüksek Lisans Tezi, 2003, MÜSBE Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı, Tez danışmanı: Doç. Dr. Adil Bebek).

⁴¹ Biçer Ramazan, Doktora Tezi. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ve *el-Emedu'l-Aksâ* adlı eseri (Esmâ-i Hüsnâ ve Sıfatullah bahislerinin edisyon kritik, tahkik, tahlil ve değerlendirilmesi), MÜSBE Temel İslam Bilimleri Anabilim dalı, Tez Danışmanı, Prof. Dr. Metin YURDAGÜR, 1999.

⁴² Bk. Mâtürîdî (Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, ö. 333/944), *Kitâbu't-Tevhîd* (Thk. Dr. Fethullah Huleyf), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979, s. 93-96; İbn Hazm, *Fasl*, I, cüz 2, s. 126; Yurdagür Metin a. g. e., s. 19-24; Çelebi İlyas (Prof. Dr.), *İsim-Müsemma*, DİA, c. XXII, 548-550.

⁴³ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal* (thk. Abdulaziz Muhammed el-Vekîl), Kahire, 1384/1968, Müessesetu'l-Halebî, c.I, cüz, 2, s. 42

⁴⁴ Krş. bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, c. I, 29.

⁴⁵ bk. İbn Hazm, *Fasl*, I, cüz 2, s. 126

verilemeyeceği, Allah'ı birden fazla isimle anmanın veya sıfatlarla nitelemenin tevhit inancıyla bağdaşır –bağdaşmayacağı gündeme taşınmıştır.

II - Kur'ân ve Hadislerde Allah İçin Kullanılan Fiil ve Mastarlardan O'na İsim-Sıfat Türetilmesi

Konumuzla ilgisi dolayısıyla burada kelâmî tartışmalardan sadece birisine, Kur'ân-ı Kerîm ve sahih hadislerde Allah'a nisbet edilerek kullanılan, ancak sıfat şekilleri geçmeyen fiil ve mastarlardan Allah'a âit yeni isimlerin türetilip-türetilmeyeceği meselesine değineceğiz. İlgili çoğu eserde Allah'a isim verilmesinde ölçünün **tevkîfîlik** yani vahye dayalı olması, Kur'ân veya hadiste geçmesi gerektiğine dikkat çekilir⁴⁶. Bu hususta aşırı titizlik gösterenlerden biri İbn Hazm'dır. Allah kitabında kendisini hangi ad ve vasıfla anmışsa bunun dışına çıkılamayacağını, Allah'a 99 isimden fazla bir isim verilemeyeceğini⁴⁷, 99 sayısının çokluktan kinâye olamayacağını belirten İbn Hazm⁴⁸ Allah'a isim verme hususunda el-Bakillânî (ö. 404/1013) ile İbn Fûrek'e (ö. 406/1015) ağır eleştiriler yöneltir⁴⁹. Ancak bu alanın otoritelerinden sayılan Beyhakî, hadislerde sınırlama olmadığını⁵⁰ söylediği gibi Gazâlî de tevkîflüğün isimlerde aranıp⁵¹ sıfatlarda gerekmeceğini⁵² ifâde etmiş, ancak

⁴⁶ bk. Râzî, (Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, eş-Şafiiyy, ö. 606/1209; tashîh, Muhammed Bedruddîn), *Levâmiu'l-Beyyinât*, Mısır, 1323/1905, Matbaa-i Şerifiye, s.36; el-Âmidî (Dr. Ahmed b. Atriyye b. Ali), *el-Beyhakî ve Mevkufuhû mine'l-ilâhiyyât*, Medine, 1402/1982, İhyâu't-Turâsi'l-İslâmiyy, ikinci baskı, s.124; Askalânî, *Feth*, c. XIII, 481; İbn Ebî Ya'lâ (Kâdi Ebu'l-Hüseyn Muhammed), *Tabakâtu'l-Hanâbile*, Beyrut, tsz, Dâru'l-Ma'rife, II, 265; el-Âlûsî, *a.g.e.*, IX, 12.

⁴⁷ İbn Hazm *a.g.e.*, c. I (cüz-1), 139.

⁴⁸ bk. İbn Hazm, *a.g.e.*, c. I (cüz-1), 165.

⁴⁹ bk. İbn Hazm, *a.g.e.*, c. I (cüz-1), 150, 151.

⁵⁰ bk. Beyhakî, *el-Esmâ* s, 6; el-Amidî, *Mevkifü'l-Beyhakî*, s. 127.

⁵¹ Bu vesile ile şunu belirtelim ki biz yabancı bir dilde "Allah/İlah" anlamında kullanılan kelimeleri türetilmiş yeni bir isim değil, bunların/veya diğer sıfatların o dile/dillere yaklaşık çevirisi anlamında değerlendirilmesinin daha isabetli olacağını düşünüyoruz (Farklı bir yaklaşım için bk. Topaloğlu, *Esmâ-i Hüsnâ*, DİA, XX/411.). Meselâ *İlah*, Frnsızcadaki *esse* ve *Muse*; Kazanca'daki Çalâb, tanrıdır (bk. Hüseyin Kazım Kadri, *Büyük Türk Lugatı*, İstanbul, 1945, Cumhuriyet Matbaası, c. II, 392.). Yine الله (Allah) ve الٰه (ilâh) lafızları Farsçaya خداوند (hudâvend; bk. *Tefsîr-i Numûne*, Heyet, Tahran, 1369/1950, Çâphâne-i Haydarî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, c. I,12); رحيم (rahîm) بخشایشگر (bahşâyışger; *a.g.e.* c. I, 12)

Fahredden er-Râzî de nasla sabit olmayan bir ismi Allah'a nispet meşru değildir, ancak ulûhiyyete ters düşmeyen bir kavramla O'nu nitelendirmek mümkündür⁵³ demiş ve Gazâlî'nin: “*isimler izne bağlıdır, sıfatlar bağlı değildir*” görüşünün tercih edildiğini belirtmiştir⁵⁴. Âlûsî de Allah'a tazimi yansıtan her isim-sıfatın Allah'a nispetine izin verilmiş sayılacağını⁵⁵ söylemiştir. Bu görüş kabul görmüş olmalı ki bazı eserlerde⁵⁶ Allah'a nispet edilmiş üç yüz on üç kavramdan söz edildiği gibi Kurtubî, tefsirinde *el-Kitâbü'l-esnâ fi Şerh-i Esmâillahi'l-Hüsnâ* adlı eserine atıfta bulunarak konu uzmanlarının eserlerinde 200 küsur isim tespit ettiğini⁵⁷ bildirmiş, Kâtip Çelebî bu sayının 130'u aştığını⁵⁸ kaydetmiş, İbnü'l-Arabî de Kur'ân-ı Kerîm'den hareketle 165 ismi ihtiva eden bir liste hazırlamıştır⁵⁹. Prof. Dr. Bekir Topaloğlu ise Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde (DİA) yayınlanan *Esmâ-i Hüsnâ* maddesinde⁶⁰ Tirmizî'de bulunan 25 ismin İbn Mâce'de; ondaki yüz isimden yirmi altısının da Tirmizî'de bulunmadığını ve iki listenin toplamının yüz yirmi beşe çıktığını yazmıştır. *Esmâ-i Hüsnâ*'yı, 200 rakamının üstündeki sayılarla gösterenler bunları âyet ve hadislerde Allah'a nispet edilen fiil ve mastarlardan türetmişlerdir. Bu listelerde Kur'an'da Allah'a nispeti tespit edilemeyen “طالب = *tâlib*”⁶¹ ve “بعيد = *baîd*”⁶² gibi kelimelerin bile isim-sıfatlar arasında sayıldığı görülmektedir.

ve مهربان (mihribân; a.g.e. c. I, 553), رب (rabb) da بروردگار (perverdgâr; a.g.e. c. I, 21) olarak çevrilmiştir.

⁵² Bk. Askalânî, *Feth*, XIII, 481.

⁵³ Râzî, a.g.e. s. 36-37

⁵⁴ Râzî, a.g.e. s. 18.

⁵⁵ bk. Âlûsî, a.g.e. c. IX, 123-124

⁵⁶ Abdulkadir el-Kureşi, *el-Cevahiru'l-Mudîyye fi tabakati'l-hanefiyye* (nşr. Abdulfettah Muhammed el-Hulv) Mısır, 1398/1978, c. I, I, 12, 15.

⁵⁷ el-Kurtubî (Ebû Abdillâh Muhammed b.Ahmed el-Ensârî, ö.671/1272), *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut, tsz. c. VII, 325.

⁵⁸ Kâtip a.g.e. c. II, 1032.

⁵⁹ Biçer Ramazan, *Tez*, s.133.

⁶⁰ *DİA*, XI, 407.

⁶¹ bk. Beyhakî, *el-Esmâ*, s.18.

⁶² el-Kuşeyrî (Ebû'l-Kâsim Abdu'l-Kerîm, ö. 465/1072), *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye* (Thk. Dr. Abdu'l-Halîm Mahmûd-Dr. Mahmûd b. Eş-Şerîf), Kahire, tsz, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, c. I, 40.

Elimizdeki veriler *Esmâ-i Hüsnâ*'nın doksan dokuz isimle sınırlandırılmasının mümkün olmadığını ortaya koyduğu gibi İbn Hazm'ın görüşlerinin⁶³ benimsenmesine de imkân vermemektedir. Bunun için biz, *إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ*... (Şeytan) size sadece kötülüğü, edepsizlikleri ve Allah'a karşı bilmediklerinizi söylemenizi emreder” (2/169) meâlindeki âyet ve benzerlerinden hareketle ilâhî isimlerin tevkîfi olduğu, Kur'an ve sünnette geçmeyen isimlerin Allah'a verilemeyeceği⁶⁴ görüşüne katılmıyor ve O'nun şânına layık olan, eksiklik izlenimi içermeyen her güzel sıfatla da nitelenebileceğini düşünüyoruz. Burada önemli olan “الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى = *el-esmâü'l-hüsnâ*len güzel isimler ” tamlamasındaki “الْحُسْنَى = *el-hüsnâ*len güzel” kaydından hareketle “الْإِسْمُ الْأَحْسَنُ = *el-ismü'l-ahsen*”i, “en güzel ismi” bulabilmektir, ilke bu olmalıdır, bu ilke göz ardı edilmemelidir. Allah Teâlâ, kâinatta her olayın izniyle gerçekleştiğini⁶⁵ bildirdiği gibi pek çok âyette bir çok fiili de kendisine nispet etmektedir. Sözelimi kalpleri mühürlediğini⁶⁶ münafıkları alaya aldığı⁶⁷, ışıklarını giderdiğini⁶⁸, lanet⁶⁹ ve gazap ettiğini⁷⁰ kahrda bulunduğunu⁷¹, azabı tattırdığını⁷², zora koştüğünü⁷³, ters döndürüp tepe üstü getirdiğini⁷⁴ öğüt verdiğini⁷⁵, güzellik yapanları⁷⁶ temizlenenleri⁷⁷ kendisini sevenleri⁷⁸ takva sahiplerini⁷⁹ sabredenleri⁸⁰ tevekkül gösterenleri⁸¹ adalet

⁶³ İbn Hazm, *Fasl*, c. I (cüz-2), s. 139.

⁶⁴ es-Sesseyid b. Ahmed Halîl, *Hükümü'l-Mesânî*, Kahire, 1410/1989, Dâru'l-İnsan, c. IV, 227.

⁶⁵ el-Bakara 2/97, 102, 249, 249; Âl-i İmrân 3/49, 166; Yunus 10/100; er-Ra'd 13/38; el-Ahzâb 33/46

⁶⁶ el-Bakara 2/7; en-Nisâ' 4/155; el-A'râf 7/101; et-Tevbe 9/93; er-Rûm 30/59; Mü'min 40/35; Muhammed, 47/16.

⁶⁷ el-Bakara 2/15, et-Tevbe, 9/79.

⁶⁸ el-Bakara 2/17.

⁶⁹ el-Bakara 2/88, 159, 161 ; en-Nisa 4/46, 52, 118; et-Tevbe 9/68; Muhammed 47/23.

⁷⁰ Feth, 48/6; el-Mücâdele, 58/14; el-Mumtehine 60/13.

⁷¹ et-Tevbe 9/30; el-Ahzâb 33/57; el-Munâfıkûn 63/6.

⁷² Zümer 39/26.

⁷³ el-Bakara 2/220.

⁷⁴ en-Nisa 4/82,

⁷⁵ el-Bakara 2/231; en-Nisâ' 4/58; en-Nahl 16/90; Nûr 24/17.

⁷⁶ el-Bakara 2/195; Âl-i İmrân 3/134, 148; el-Mâide 5/13, 93.

⁷⁷ el-Bakara 2/222; et-Tevbe 9/108.

⁷⁸ Âl-i İmrân 3/31; el-Mâide 5/54.

⁷⁹ Âl-i İmrân 3/76 et-Tevbe, 9/4, 7.

sergileyenleri⁸² yolunda savaşılanları⁸³ sevdiğini, yapılanları yazdığını⁸⁴, yükleri hafiflettiğini⁸⁵, müjde verdiğini⁸⁶ belirttiği çeşitli eylemleri değişik fiil kalıplarıyla kendisine nispet ettiği halde kendisini bu tür fiillerden türetilmiş isim-sıfatlarla anmamıştır⁸⁷. Allah kendisinin helal kılan⁸⁸, emir veren⁸⁹ ve haramlar koyan⁹⁰, yasaklayan⁹¹ olduğunu bildirdiği halde âyetlerde Zâtını *muhallil*, *âmir*, *muharrim* ve *nâhî* sıfatlarıyla anmamıştır. Yine kendisi için ilim kelimesinden türetilmiş *alleme* (öğretti) fiili değişik kiplerde kullanıldığı⁹² halde O, *muallim* (öğretici, öğretmen) anlamına gelen bu kelime ile nitelendirilmemiş; bir çok âyette *edalle* (saptırdı) fiili⁹³ kendisine nispet edildiği halde hiçbir âyette O'nun için *mudil* (saptıran, saptırtan) isim-fiili kullanılmamıştır.

“الإسم الأحسن = *el-ismü'l-ahsen/en güzel isim*” ilkesini yansıtmakta kuşku içerdiklerinden bu tür fiillerden hareketle kendiliğimizden O'nu *muhallil*, *âmir*, *muharrim* ve *nâhî* gibi isim-sıfatlarla anmamızın en azından edebe aykırı olduğunu düşünerek Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a nispet edilen fiillerin⁹⁴ sadece bazılarından isim-sıfat türetilbileceği kanâatindeyiz.

80 Âl-i İmrân 3/146.

81 Âl-i İmrân 3/159.

82 el-Mâide 5/42; Hucurât 49/9; el-Mumtehne 60/8.

83 es-Saff, 61/4.

84 en-Nisa 4/81; et-Tevbe 9/51; el-Mücadele 58/21; el-Haşr 59/3.

85 en-Nisâ 4/28; el-Enfâl 8/66.

86 Şûrâ, 42/23.

87 Meselâ Allah Kur'an'da âzin (izin veren), tâbi' (damga vuran, mühür basan), müstehzi (alay eden), müzîlu'n-nûr (ışığı gideren), lâin (lanet eden), gâdîb (gazap eden), muziku'l-azâb (azabı tattıran), mu'nit (zora koşan), murkis (ters çeviren), vâiz-nâsîh (öğüt veren), muhbb (seven) diye nitelendirilmemiştir.

88 el-Bakara 2/275 el-Mâide 5/87

89 el-Bakara 2/24, 222; en-Nisâ' 4/58; el-A'râf 7/28, 29; er-Ra'd 13/21, 25; en-Nahl 16/90.

90 el-Mâide 5/7, el-En'âm 26/151.

91 el-A'râf 7/22; en-Nahl 16/90; el-Mumtehane 60/9;

92 el-Bakara 2/282; el-Mâide 5/4

93 en-Nisa, 4/88, 143; el-En'âm 6/39 el-A'râf /186; er-Ra'd 13/33; Zümer 39/23;

Mü'min 40/33, 34, 74; Şûrâ 42/44, 46; Câsiye 45/23; el-Müddessir 74/31.

94 Tespitlerimize göre Allah Teâlâ, tekrarlarından ayıklanmış ve kökleri isim-sıfatlarla aynı olmayan 210 civarında tekil fiille nitelendirilmiştir. Bu fiiller şunlardır: حَقَّمَ, 2/7; زَادَ, 2/10; يَسْتَهْزِئُ, 2/27; أَمَرَ, 2/26; يُضِلُّ, 2/26; أَرَادَ, 2/20; شَاءَ, 2/17; فَرَكَ, 2/17; ذَهَبَ, 2/15; جَمَدٌ, 2/15; يَسْتَهْزِئُ, 2/29; اسْتَوَى, 26; عَرَضَ, 2/31; بَرَى, 2/73; فَتَحَ, 2/76; لَعَنَ, 2/88; بَاتَى, 2/109; قَضَى, 2/117;

(Şedîdu'l-Ikâb), سَرِيعُ الْحِسَابِ (Serîu'l-hisâb), حَلِيم (Halîm), خَبِير (Habîr), الْعَظِيم (el-Əzîm), الْعَلِي (el-Aliyy), الْعَلِيُّ (el-Kayyûm), الْحَيُّ (el-Hayy), الْوَهَّاب (Zu'n-tikâm), ذُو الْوَهَّاب (Zu'n-tikâm), أَعْلَم (A'lem), مُتَوَفِّي (Muteveffî), رَافِع (Râfi'), رَقِيب (el-Vekîl), الْوَكِيلُ (el-Vekîl), شَهِيد (Şehîd), غَنِي (Ganiyy), مُطَهِّر (Mutahhir), مُنْزَل (Mukît), عِلْمُ الْغُيُوبِ (Allâmu'l-Guyûb), وَاسِع (Vâsi'), أَسَدَق (Asdak), مُنْزِل (Munezzil), الْقَاهِرُ (el-Kâhir), فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Fâtiru's-semâvâti ve'l-erd), الْقَادِر (Kâdir), الْعَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ (Âlimü'l-gaybi ve's-Şehâdeh), خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ (Hâliku küll-i şey), تَعَالَى (Teâlâ), تَبَارَكَ (Zû mağfirah), ذُو مَغْفِرَةٍ (Zû mağfirah), ذُو الرَّحْمَةِ (Zu'r-rahme), حَكِيم (Hakem), حَفِي (Hafiy), مُخْزِي الْكَافِرِينَ (Muhzi'l-kâfirîn), مُخْزِي الْكَافِرِينَ (Muhzi'l-kâfirîn), قَوِي (Kaviyy), مُجِيب (Mucîb), حَفِيز (Hafîz), أَسْرَعُ مَكْرًا (Esrau mekrâ), أَوْفَى (Evfâ), أَحَق (Ehakk), الْمُسْتَعَان (el-Musteân), فَاعِل (Feâl), أَلِيمُ الْأَخْذِ (Elîmu'l-ahz), وَدُود (Vedûd), غَالِب (Gâlib), الْمُتَعَال (el-Muteâl), لَطِيف (Latîf), حَافِظ (Hâfiz), الْخَلَّاق (el-Hallâk), الْأَعْلَى (el-A'lâ), كَفِيل (Kefil), خَيْر (Hayr), مُقْتَدِر (Muktedir), أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ (el-Hâdî), الْهَادِي (el-Hâdî), غَفَار (Gaffâr), أَبْقَى (Ebkâ), مَلِك (Melik), نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Nûru's-semâvâti ve'l-erd), الْكَافِي (el-Kâfi), شَكُور (Şekûr), الْفَتَّاح (el-Fettâh), مُحْيِي (Muhyî), كَرِيم (Kerîm), قَابِلُ التَّوْبِ (Kâbili't-tevb), غَافِرُ الذَّنْبِ (Gâfiru'z-Zenb), ذِي الطَّوْلِ (Zi't-tavl), ذُو الْقُوَّةِ (er-Razzâk), الرَّزَّاق (er-Razzâk), ذُو الْعَرْشِ (Zu'l-Arş), رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ (Rafîu'd-derecât), ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ (Melîk), الْمَلِك (Melîk), الْبَرُّ (el-Berr), ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ (Zu'l-Celâli ve'l-ikrâm), الْبَاطِن (ez-Zâhir), الظَّاهِر (ez-Zâhir), الْآخِر (el-Âhir), الْأَوَّل (el-Evvel), الْبَاطِن (el-Bâtin), الْفَدُّوس (el-Kuddûs), السَّلَام (es-Selâm), الْمُؤْمِن (el-Mu'min), الْمُتَكَبِّر (el-Mutekebbir), الْجَبَّار (el-Cebbâr), الْمُصَوِّر (el-Musavvir), أَهْلُ الْمَعَارِجِ (Zu'l-Meâric), ذُو الْمَعَارِجِ (Zu'l-Meâric), بَالِغُ أَمْرِهِ (Bâligu emrih), مَتِّمُ نُورِهِ (Mutimmu Nûrih), الْحَكِيم (el-Mecîd), الْمُجِيب (el-Mecîd), أَهْلُ الْمَغْفِرَةِ (Ehlu'l-magfirah), التَّقْوَى (Ehlu't-tekvâ), الْحَاكِمِينَ (Ahkemu'l-hâkimîn), الْأَكْرَم (el-Ekram), الصَّمَد (es-Samed).

Konunun uzmanları *Esmâ-i Hüsnâ'yı* çeşitli gruplara ayırarak işlemişlerdir. Meselâ Beyhakî: “Allah'ın sıfatları ikiye ayrılır:

a) *Basîr-Semi* gibi zâtının ezelf ve ebedî olarak nitelendirilip zıtlarıyla asla nitelendirilmeyeceği sıfatlar.

b) *Muhyî* (can veren), *Müteveffî* (can alan) gibi zıtlarıyla nitelendirilebileceği fiilî sıfatlar⁹⁵ diyerek konuyu iki ana başlık altında incelerken; İbnü'l-Arabî:

a) alem olanlar,

b) sıfat olanlar şeklinde ikiye ayırdıktan sonra sıfatları da tenzîhî sıfatlar ve fiilî sıfatlar diye ikiye bölerek açıklamalar yapar.⁹⁶ *İnşâü'd-Devâir* müellifi ise⁹⁷ bunları:

a) Zât İsimleri cetveli,

b) Sıfât İsimleri cetveli,

c) Fiil İsimleri cetveli olmak üzere üç tablo hâlinde düzenler ve verdiği cetvelin bir sınırlamayı içermediğini, başka isimlerin de buraya ilâve edilebileceğini söyler⁹⁸. Biz de bu isim-sıfatları iki grupta inceledik:

A) Filolojik yapılarına göre grupları

Daha önce de belirtildiği gibi bu çalışmada Allah lafzı ve O'nu tekil olarak niteleyen sıfatlar temel alınmış, Allah ile irtibatlı çoğul zamirlerini niteleyen sıfatlar kapsam dışı tutulmuştur. Bu çerçevede tespit edilen ve yukarıda görülen isim-sıfatların toplamı yüz kırk ikidir. Bu isim-sıfatlardan bazıları hem tek hem de ikili, üçlü⁹⁹, dörtlü¹⁰⁰, sekizli¹⁰¹ gruplar şeklinde

⁹⁵ Beyhakî, *es-Sıfât*, s.137

⁹⁶ bk. *Şerh Esmâ'l-Hüsna*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1862; vrk, 1b

⁹⁷ bk. Ebû Bekr Muhyiddin Muhammed b. Ali (İbnü'l-Arabî, Ö. 638//1240), Süleymaniye Ktp., Hâlet Ef., nr. 809, *İnşâü'd-Devâir*, vrk. 151-164.

⁹⁸ bk. İbnü'l-Arabî, a.g.e., vrk, 160b-161a.

⁹⁹ bkz. *es-Secde*, 32/ 6; *el-Haşr* 59/24.

¹⁰⁰ *Cumua*, 62/1.

geçerler. Bunların yüz on tanesi yalın, otuz iki tanesi de tamlama halindedir. Tablo incelendiğinde:

a) Yalın halde olanların *fâil* (فاعل) ve benzeri sülâsî; *müf'îl* (مفعول) gibi rubâî ve mufteil (مفتعل) gibi hümâsî, ef'al (أفعل) gibi ism-i tafdîl kalıplarında oldukları;

b) Tamlama konumundakiler ise ya '*sahip*' anlamındaki zû (ذو) lafzıyla ya da diğer sözcüklerle kullanıldıkları¹⁰² görülür.

B) Manalarına Göre Grupları

Esmâ-i Hüsnâ'dan bazıları doğrudan Allah'ın zatını nitelerken bazıları rahmeti, şefkati, gazabı, öfkesi, şiddeti gibi tasarruflarını niteler. Burada sıfatlar tek tek manalarına göre değil ortak ve yaklaşık anlamları çerçevesinde gruplandırıldı¹⁰³. Çünkü genellikle bazı isimlerin manaları birbirine içine girmiş gibidir. Tilmisânî: "Bütün isimler iki isimde toplanır: *Allah* ve *Rahman* isimleri"¹⁰⁴ diyerek bu içiçe geçmişliliğe dikkat çeker. Biz bunları, anlamlarından hareketle birkaç gruba ayırdık ve değişik başlıklar altında kümelendirdik. Birinci gruba Allah'ın isimlerini, ikinci guruba bir olduğunu bildirenleri, üçüncü guruba da zatını niteleyen isim-sıfatlarını yerleştirdik. Bundan sonraki grupları ise ilk sûreden itibaren hangi sıfatı önce geçmiş ise o sıfatı esas alarak aynı kapsamdaki sıfatlarla gurubu/grupları gerçekleştirdik. Sözgelimi dördüncü grup olan Allah'ın hükümranlığını yansıtan isim-sıfatları gurubunu planlarken birinci sûrede ilk geçen isim-sıfat olan ر (Rabb)' lafzını temel alarak gurubu oluşturduk.

Birinci grup: Allah'ın İsimleri: الله (Allah) ve اله (Îlâh).

¹⁰¹ Haşr, 59/23.

¹⁰² Karşılaştırmak için bk. Yarımbaş Emine yukarıda anılan Tezinde edatla kullanılanlar diye bir şık göstermişse de bunu pek tasvip etmiyoruz. Çünkü verilen örneklerden (*Câil* gibi) bazıları edatla kullanıldıkları gibi edatsız da kullanılmışlardır.

¹⁰³ Benzer bir uygulama için bk. Beyhakî, *es-Sıfât*, s. 90.

¹⁰⁴ Afîfüddîn Süleyman b. Ali b. Abdullah et-Tilmisânî (ö. 690/1291), *Şerhu Esmâ'i'l-Hüsnâ*, Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 1556, vrk, 2a.

1) Kur'ân'ı Kerîm'e göre yüce Allah ve O'nun özel adı

Kur'ân-ı Kerîm Allah Teâlâ'yı, bir¹⁰⁵ ve gerçeğin ta kendisi¹⁰⁶ olan, hiçbir göz tarafından algılanamayan¹⁰⁷, uyumayan, uyuklamayan¹⁰⁸, şaşmayan, unutmayan¹⁰⁹, unutmuş gibi davranan¹¹⁰, yorulmayan¹¹¹, ölmeyen¹¹², dilediğini yapan¹¹³, dilediğini kolayca gerçekleştiren¹¹⁴, ölüleri diriltiren¹¹⁵, saltanat bahşeden¹¹⁶, inananlara destek veren¹¹⁷, Lütüflar sunan¹¹⁸, onları yüzüstü bırakmayan¹¹⁹, zenginlik veren¹²⁰, sözünden caymayan¹²¹, sözünde duran¹²², örnekler sunan¹²³, seçip süzen¹²⁴, nimetinin hatırlanmasını isteyen¹²⁵, kullarından şükür bekleyen¹²⁶, olarak tanıtır.

¹⁰⁵ الواحد (er-Ra'd, 13/16); el-İhlâs, 112/1

¹⁰⁶ بَانَ اللَّهُ هُوَ الْحَقُّ (el-Hacc, 22/6); el-Mü'minûn, 23/116; Lukmân, 31/30.

¹⁰⁷ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ (el-En'âm 6/103).

¹⁰⁸ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ (el-Bakara 2/255).

¹⁰⁹ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى (Tâhâ, 20/52).

¹¹⁰ تَسُوا اللَّهَ فَنَسِيهِمْ (et-Tevbe, 9/67); el-A'râf 7/51; Tâhâ, 20/126, es-Secde, 32/14; el-Câsiye, 45/34)

¹¹¹ وَلَمْ يَغِي (el-Ahkâf, 46/33); Kâf, 50/15

¹¹² الَّذِي لَا يَمُوتُ (el-Furkân, 25/58); el-Kasas, 28/88; er-Rahmân, 55/27).

¹¹³ فَعَالَ لِمَا يُرِيدُ (el-Burûc, 85/16).

¹¹⁴ هُوَ عَلَيَّ هَيِّئُ (Meryem, 19/9).

¹¹⁵ يُخَيِّي اللَّهُ الْمَوْتَى (el-Bakara 2/73); Âl-i Imrân 3/156 el-En'âm 6/36

¹¹⁶ وَاللَّهُ يُؤْتِي مَلَكَةً مِّنْ يَشَاءُ (el-Bakara 2/247, 251, 258).

¹¹⁷ وَاللَّهُ يُؤْتِي مَنْ يَشَاءُ (Âl-i Imrân 3/13).

¹¹⁸ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ (Âl-i Imrân 3/152); en-Nisâ' 4/146, Yûsuf, 12/90; el-Ahzâb, 33/46

¹¹⁹ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ (Âl-i Imrân 3/179).

¹²⁰ يُغْنِ اللَّهُ (en-Nisâ' 4/130), Nûr, 24/55

¹²¹ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ (er-Rûm, 30/6); Zümer 39/20

¹²² وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ (Âl-i Imrân 9/152); el-Hacc, 22/47,

¹²³ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ (er-Ra'd 13/17); bkz. 14/24, 25, en-Nahl 16/75, 76, 113, Nûr, 24/35, Zümer 39/29, et-Tahrîm, 66/10, 11

¹²⁴ اللَّهُ يَصْطَلِقِي (el-Hacc, 22/75).

¹²⁵ وَادْكُرُوا اللَّهَ عَلَيْهِمْ (el-Bakara 2/231); Âl-i Imrân 3/103, el-Mâide 5/7, 11 el-A'râf 7/69, 74; el-Ahzâb, 33/9.

¹²⁶ وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ (en-Nahl 16/114).

Bütün güç ve kuvveti¹²⁷, izzeti¹²⁸, bütün işleri¹²⁹ sahiplenen hiçbir hareketinden sorumlu tutulmayan¹³⁰, kendisine hiçbir şey güç gelmeyen¹³¹, doğu ve batıya hakim bulunan¹³², göklerdeki ve yerdeki her şey tekelinde olan¹³³, gaybî olayları inhisarına alan¹³⁴, gökleri direksiz tutan¹³⁵, hiçbir güç tarafından âcze düşürülemeyen¹³⁶, kendisine hiçbir olay gizli kalmayan¹³⁷, yapılanlardan habersiz olmayan¹³⁸ yapılanları bilen¹³⁹, gören¹⁴⁰, duyan¹⁴¹, kendisine hiçbir varlık benzemeyen¹⁴², yerlerin derinliklerinde, göklerin en üst tabakalarında gerçekleşen bütün olaylara vakıf bulunan¹⁴³, hiçbir olay bilgisinden kaçmayan¹⁴⁴, görünen ve görünmeyen âlemler çizdiği kader doğrultusunda gerçekleşen¹⁴⁵, buyruğunu geri çevirecek¹⁴⁶, hükmünü geçersiz kılacak bulunmayan¹⁴⁷, mahlukatına merhametli davranacağını üstlenip¹⁴⁸ müjdeler veren¹⁴⁹, başışlayan¹⁵⁰, doğru söyleyen¹⁵¹; yapılan güzellikleri şükranla

127 *أَنَّ الْقُوَّةَ لَهُ جَمِيعًا* (el-Bakara 2/165); er-Ra'd 13/31

128 *فَأَنَّ الْعِزَّةَ لَهُ جَمِيعًا* (en-Nisâ' 4/139); Yunus, 10/65

129 *إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لَهُ* (Âl-i Imrân 3/154); el-Hacc, 22/41

130 *لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ* (el-Enbiyâ', 21/23).

131 *وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ* (İbrâhîm, 14/20); Fâtır, 35/17

132 *وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ* (el-Bakara 2/115,142); eş-Şuarâ', 26/28; es-Sâffât, 37/5; er-Rahmân, 55/17; el-Meâric, 70/40; el-Müzemmil, 73/9

133 *وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ* (Âl-i Imrân 3/129);180, 189; en-Nisâ'4/170. el-A'râf 7/128; et-Tevbe, 9/116, Yunus10/55; İbrâhîm, 14/2; Lukmân, 31/26 Şûrâ, 42/49.

134 *إِنَّمَا الْغَيْبُ لَهُ* (Yunus, 10/20); Hûd, 11/23; en-Nahl 16/77

135 *رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ* (er-Ra'd 13/2).

136 *وَأَعْلَمُوا أَنكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ* (et-Tevbe, 9/2, 3); el-En'âm 6/134, el-Enfâl 8/59; Yunus, 10/53; Hûd, 11/20; Hûd, 11/33; en-Nahl 16/46; Nûr, 24/57; Sebe', 34/5; Sebe', 34/38; Fâtır, 35/44; (Zümer 39/51;Şûrâ, 42/31;el-Ahkâf, 46/32; el-Cinn, 72/12).

137 *إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ* (Âl-i Imrân 3/5); İbrâhîm, 14/38, Tâhâ, 20/7, Mü'min 40/16, Mü'min 40/19, Fussilet, 41/40, el-A'lâ, 87/7

138 *وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ* (el-Bakara 2/74, 85, 140, 144, 149); Âl-i Imrân 3/99; el-En'âm 6/132; Hûd, 11/123; İbrâhîm, 14/42; en-Neml, 27/93

139 *وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ* (el-Bakara 2/29, 231); en-Nisâ', 4/32,

140 *وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ* (el-Bakara 2/265); Fussilet, 41/40 el-Hucurât, 49/18

141 *وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ* (et-Tevbe, 9/103); İbrâhîm, 14/39, el-Ankebût, 29/5,

142 *لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ* (Şûrâ, 42/11).

143 *يَعْلَمُ مَا بَلَّغَ فِي الْأَرْضِ وَمَا يُخْرَجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَخْرُجُ فِيهَا*

144 *لَا يَغْرِبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ* (Sebe', 34/3).

145 *إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ* (el-Kamer, 54/49, el-Kamer, 54/53).

146 *فَلَا مَرَدَّ لَهُ* (er-Ra'd 13/11).

147 *لَا مُعَقَّبَ لِحُكْمِهِ* (er-Ra'd 13/41).

148 *كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ* (el-En'âm, 6/12, 54).

149 *يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِثْلِهِ* (et-Tevbe, 9/21).

karşılایan¹⁵², vefalı olan¹⁵³, her şeyi bir ölçü ile yaratıp¹⁵⁴ ona uygun güzelliği veren¹⁵⁵, biçimlendiren¹⁵⁶ Kişi ile kalbi arasına giren¹⁵⁷, diye niteler.

Değişik sûre ve âyetlerde kudretini yansıtan olaylar sıralandıktan sonra: “İşte Allah bu niteliklere sahip olandır”¹⁵⁸ denilir, bir olduğu bildirilirken çok tanrı inancı reddedilir¹⁵⁹, O’na, denkler ve benzerler yakıştırılmasına¹⁶⁰, ortaklar koşulmasına karşı çıkılır¹⁶¹, hanımı¹⁶² ve çocuğu olmadığını özenle vurgulanır ve bu tür iddiaları şiddetle kınanır¹⁶³.

Allah’ (الله) lafzı, Allah Teâlâ’nın öz adıdır. Ulûhiyyete hâs bütün kemal sıfatları kendinde toplamış olan Cenâb-ı Hakkın kendine özgü ismidir¹⁶⁴. Kur’ân-i Kerîm’de merfu (ötüre) yani sonundaki ‘he’nin ‘u’ sesi ile yaklaşık 940, mansup (üstün) yani ‘e’ sesi ile 594, mecrûr (esire) yani ‘i’ sesi ile de 1034

150 إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (el-Bakara 2/173).

151 قُلْ صَدَقَ اللَّهُ (Âl-i İmrân 3/95); en-Nisâ’ 4/122

152 إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ (Şûrâ, 42/23).

153 وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ (et-Tevbe, 9/III).

154 إِنَّا كُلُّ شَيْءٍ خَلْقْنَا بِقَدْرِ

155 الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ (es-Secde, 32/7).

156 وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ (et-Teğâbun, 64/3).

157 وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ (el-Enfâl 8/24).

158 ذَلِكُمُ اللَّهُ رُبُّكُمْ (el-En’âm 6/102); Yûnus, 10/32; Fâtır, 35/13; Mü’min 40/62; Mü’min 40/64; Şûrâ, 42/10

159 إِنِّي أَنشِئُ اللَّهَ وَأَشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ (Hûd, 11/54, 101); en-Nahl 16/51; el-İsrâ, 17/22, 39, 42, el-Kehf, 18/14, 15; Meryem, 19/46, 81; el-Enbiyâ’, 21/21; el-Enbiyâ’, 21/22, 24, 36, 43, 59, 62, 68, 99; el-Mu’minûn, 23/117; el-Furkân, 25/3, 42; en-Neml, 27/60, 61, 62, 63, 64; el-Kasas, 28/71, 72; Yâsîn, 36/23, 74; es-Sâffât, 37/36, 86, 91; Sâd, 38/5, 6; Zuhruf, 43/45, 58; Câsiye, 45/23; el-Ahkâf, 46/22, 28; Kâf, 50/26; ez-Zâriyât, 51/51, et-Tûr, 52/43; Nûh, 71/23

160 فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا (el-Bakara 2/22, 165); İbrâhîm, 14/30; Sebe’, 34/33; Zümer 39/8; Fussilet, 41/9

161 تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ (Âl-i İmrân 3/64); (en-Nisâ’ 4/36, 48, 116; el-En’âm 6/151; (el-A’raf 7/33; el-Hacc, 22/26; Nûr, 24/55; Lukmân, 31/13; Zümer 39/65

162 أَلَّنِي يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لِي صَاحِبَةً (el-En’âm 6/101).

163 وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ (el-Bakara 2/116); en-Nisâ’ 4/171; el-Mâide 5/72, 73, 116; Yûnus, 10/68; el-İsrâ, 17/111; el-Kehf, 18/4; Meryem, 19/35, 88, 90, 91, 92, el-Enbiyâ’, 21/26; el-Mu’minûn, 23/91; el-Furkân, 25/2; es-Sâffât, 37/149, 150, 151, 152, 153; Zümer 39/4

164 Kurtubî, *el-Câmi’*, c. I, 102.

yerde geçmektedir¹⁶⁵. Allah (الله) lafzının aslı hakkında değişik görüşler vardır¹⁶⁶. Bazı âlimler bu lafzın manası ve aslı hakkında görüş belirtmeyi saygı gereği uygun bulmamışlarsa¹⁶⁷ da genellikle lügat ve tefsirlerde şu bilgiler aktarılır: Allah lafzının aslı lâm-ı tarîf denilen آل (el) lafzıyla إله (Îlâh) kelimesinden oluşan الإله (el-Îlâh)dır. Telaffuzda kolaylık sağlamak için إله (Îlâh) kelimesinin (hemze)'si hafzedilmiş, lam-ı tarîf آل (el)'in ل (lam)ı da hemzeden sonraki lama idğam edilerek Allah için özel bir ad olmuştur¹⁶⁸. Bu tür bir işlemin bir örneğini çok açık bir şekilde Kehf suresinin وَلَمَّا أَشْرَكْتُ رَبِّيَ أَحَدًا “Ancak ben (diyorum ki) O Allah Rabbimdir ve Rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam” meâlindeki otuz sekizinci âyetinde görüyoruz. Bu âyet metninde geçen ve ‘ancak ben’ anlamına gelen لَكِنَّا kelimesi لَكِن (lâkin/ancak) ve أَنَا (ene/ben) lafızlarından oluşur. Telaffuz kolaylığı için أَنَا (ene)'nin ا (hemze)si atılmış iki ن (nûn) bir araya gelince birbirine idğam edilerek (lâkinne)'ye dönüşmüştür. Dolayısıyla أَنَا (ene) lafzının kök harflerinden olan ا (hemze) nasıl hafzedilmişse إله (ilâh) kelimesinin de kök harfi ا (hemze) atılarak اللهُ Allah lafzı oluşturulmuştur¹⁶⁹.

Âyetlerde geçen *ilâh* (إله)¹⁷⁰ lafzı bir cins isim olup Allah'ın özel adı ve ismi makamında kullanılamaz. Türkçemizdeki *tanrı* kelimesi Allah isminin değil *ilah* cins isminin karşılığıdır. Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de ya (إله) şeklinde müfred/tekil veya إِلَهِين (ilâheyn)¹⁷¹ şeklinde ikil yahut إِلَهِة (âliheh)¹⁷² biçiminde çoğul olarak geçer. “İlahınız bir tek İlah'tır”; “Allah'tan başka İlah yoktur”; “Allah, O'ndan başka tanrı yoktur”; “Allah üçtür, ‘üçün üçüncüsüdür’

¹⁶⁵ Krş. bk. Fuâd (Muhammed Fuâd Abdülbâkî), *el-Mu'cemu'l-Mufehras li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrût, 1407/1987, Dâru'l-fikr, Allah maddesi.

¹⁶⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, I, 165.

¹⁶⁷ a.g.e., I, 166.

¹⁶⁸ bk. İbn Manzûr, *Lisân*, c. XIII, 467.

¹⁶⁹ Krş. için bk. İbn Âşûr, a. g. e. c. I/162-166; Âlûsî, a. g. e. c. I/55. Burada Prof. Dr. B. Topaloğlu'nun: “Tercih edilen telakkiye göre Allah lafzı, câmid (türetilmemiş) bir isim olup herhangi bir kök anlamı taşımaz” (*DİA*, XX, 411) notunu ihtiyatla karşılıyoruz. Çünkü önemli lügat (bk. Lisan, XIII, 467; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, I/163) ve tefsirlerde Allah isminin aslının Tanrı anlamındaki *İlah* (إله) olduğu çok açık şekilde ortaya konmuştur.

¹⁷⁰ el-Bakara 2/133.

¹⁷¹ en-Nahl 16/51.

¹⁷² el-A'râf 7/138.

demeyin” gibi ifâdelerle *ilâh* kelimesinin Allah’a nispetinin temel alınıp *tanrı* diye adlandırılan diğer varlıklardan bu tanrılık vasfının bulunmadığının vurgulandığı yerlerde de Allah’a cins bir isim bağlamında izâfe edilir.

İkinci grup: Allah’ın bir olduğunu bildiren isim-sıfatlar: واحد (vâhid)¹⁷³, أحد (ehad)¹⁷⁴.

Üçüncü grup: Zatını niteleyen isim-sıfatlar: سبحان (Subhân)¹⁷⁵, الحَيّ (el-Hayy)¹⁷⁶, القيوم (el-Kayyûm)¹⁷⁷, الحقّ (el-Hakk)¹⁷⁸, أبقي (Ebkâ)¹⁷⁹, المبين (el-Mubîn)¹⁸⁰, نورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Nûru’s-semâvâti ve’l-erd)¹⁸¹, الأوّل (el-Evvel)¹⁸², الآخر (el-Âhir)¹⁸³, الظاهر (ez-Zâhir)¹⁸⁴, الباطن (el-Bâtın)¹⁸⁵, القدوس (el-Kuddûs)¹⁸⁶, السّلام (es-Selâm)¹⁸⁷.

Dördüncü grup: Yüceliğini yansıtan isim-sıfatlar: العليّ (el-Aliyy)¹⁸⁸, العظيم (el-Azîm)¹⁸⁹, حميد (Hamîd)¹⁹⁰, تعاليّ (Teâlâ)¹⁹¹, تبارك (Tebâreke)¹⁹², المتعاليّ (el-Muteâl)¹⁹³, كبير (Kebîr)¹⁹⁴, المتكبر (el-Mutekebbir)¹⁹⁵, المجيد (el-Mecîd)¹⁹⁶.

¹⁷³ el-Bakara 2/133.

¹⁷⁴ el-İhlâs 112/1.

¹⁷⁵ el-İsrâ 17/1.

¹⁷⁶ el-Bakara 2/255.

¹⁷⁷ el-Bakara 2/255.

¹⁷⁸ el-En’âm 6/62.

¹⁷⁹ Tâhâ 20/73.

¹⁸⁰ Nur 24/24.

¹⁸¹ Nûr 24/35; Nûr 24/35.

¹⁸² el-Hadîd 57/3.

¹⁸³ el-Hadîd 57/3.

¹⁸⁴ el-Hadîd 57/3.

¹⁸⁵ el-Hadîd 57/3.

¹⁸⁶ el-Haşr 59/23.

¹⁸⁷ el-Haşr 59/23.

¹⁸⁸ el-Bakara 2/255.

¹⁸⁹ el-Bakara 2/255.

¹⁹⁰ el-Bakara 2/267.

¹⁹¹ el-En’âm 6/100.

¹⁹² el-A’râf 7/54.

¹⁹³ er-Ra’d 13/9.

¹⁹⁴ en-Nisâ’ 4/34.

Altıncı grup: Merhamet ve sevgi kapsamındaki isim-sıfatlar:

شَاكِر (Raûf)²²⁹, رُؤْف (et-Tevvâb)²²⁸, الرَّؤُوف (Rahîm)²²⁷, رَحِيم (Rahmân)²²⁶, رَحْمَن (Şâkir)²³⁰, اَرْحَمُ (Afuvv)²³⁴, حَلِيم (Halîm)²³³, قَرِيب (Karîb)²³², غَفُور (Gafûr)²³¹, غُفُور (Zû mağfirah)²³⁷, ذُو مَغْفِرَةٍ (Zu'r-rahme)²³⁶, ذُو الرَّحْمَةِ (Erhamu'r-Râhimîn)²³⁵, وَدُود (Vedûd)²³⁸, غَفَّار (Gaffâr)²³⁹, شَكُور (Şekûr)²⁴⁰; غَافِرِ الذَّنْبِ (Ehlu't-tekvâ)²⁴³, أَهْلُ التَّقْوَى (Kâbili't-tevb)²⁴², قَابِلِ التَّوْبِ (Gâfiri'z-Zenb)²⁴¹, الْمَغْفِرَةَ (Ehlu'l-mağfirah)²⁴⁴.

Yedinci grup: Bildiğini, hikmet sahibi ve her şeyden haberdâr olduğunu yansıtan isim-sıfatlar: عِلْم (Habîr)²⁴⁷, خَبِير (el-Hakîm)²⁴⁶, الْحَكِيم (Alîm)²⁴⁵, عَلِيم (Âlimü'l-gaybi ve'ş-Şehâdeh)²⁵⁰, حَفِي (Hafiyi)²⁵¹, عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ (Allâmu'l-Guyûb)²⁴⁹, عَالِمُ الْغُيُوبِ (A'lem)²⁴⁸.

- 226 Fâtiha 1 / 2.
 227 Fâtiha, 1 / 2.
 228 el-Bakara 2/37.
 229 el-Bakara 2/143.
 230 el-Bakara 2/158.
 231 el-Bakara 2/173.
 232 el-Bakara 2/186.
 233 el-Bakara 2/225.
 234 en-Nisâ' 4/43.
 235 el-A'râf 7/151.
 236 En'âm 6/133.
 237 En'âm 6/133.
 238 Hûd 11/90.
 239 Tâhâ 20/82.
 240 Fâtır 35/34.
 241 el-Mü'min 40/3.
 242 el-Mü'min 40/3.
 243 el-Müddessir 74/56.
 244 el-Müddessir 74/56.
 245 el-Bakara 2/29.
 246 el-Bakara 2/32.
 247 el-Bakara 2/234.
 248 Âl-i Imrân 3/36.
 249 el-Mâide 5/109.
 250 el-En'âm 6/73.
 251 Meryem, 19/47.

Sekizinci grup: Yoktan yarattığını ve yarattıklarından yeni varlıklar meydana getirdiğini yansıtan isim-sıfatlar: بَارِئ (Bâri')²⁵², بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Bedîu's-semâvâti ve'l-erd)²⁵³, فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ (Fâtıru's-semâvâti ve'l-erd)²⁵⁴, خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ (Hâliku küll-i şey)²⁵⁵, فَالِقُ الْخَبِّ وَالنَّوَى (Fâliku'l-Habbi ve'n-nevâ)²⁵⁶, أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ (Ehsenu'l-hâlikîn)²⁵⁷, الْمُصَوِّرُ (el-Musavvir)²⁵⁸, الْمُصَوِّرُ (el-Musavvir)²⁵⁹.

Dokuzuncu grup: Görmesini, işitmesini ve her şeyi gözetlediğini bildiren isim-sıfatlar: بِصِيرٍ (Basîr)²⁶⁰, السَّمِيعِ (es-Semi')²⁶¹, رَقِيبٍ (Şehîd)²⁶², رَقِيبٍ (Rakîb)²⁶³.

Onuncu grup: Kahrını ve insanları sınıadığını yansıtan isim-sıfatlar: عَدُوٌّ (Aduvv)²⁶⁴, شَدِيدُ الْعَذَابِ (Şedîdü'l-azâb)²⁶⁵, مُتَلِيٍّ (Şedîdü'l-İkâb)²⁶⁶, مُتَلِيٍّ (Mubtelî)²⁶⁷, مُتَوَفِّيٍّ (Muteveffî)²⁶⁸, ذُو انتِقَامٍ (Zu'n-tikâm)²⁶⁹, الْقَاهِرُ (el-Kâhîr)²⁷⁰, مُخْزِي الْكَافِرِينَ (Mûhinu keydi'l-kâfirîn)²⁷¹, مُخْزِي الْكَافِرِينَ (Muhlik)²⁷², مُهْلِكٍ (Muhlik)²⁷¹.

-
- 252 el-Bakara 2/54.
 253 el-Bakara 2/117.
 254 el-En'âm 6/14.
 255 el-En'âm 6/95.
 256 el-En'âm 6/102.
 257 el-Hıcr 15/86.
 258 Mü'minûn 23/14.
 259 el-Haşr 59/24.
 260 el-Bakara 2/96.
 261 el-Bakara 2/127.
 262 Âl-i İmrân 3/98.
 263 en-Nisâ' 4/1.
 264 el-Bakara 2/98.
 265 el-Bakara 2/165.
 266 el-Bakara 2/196.
 267 el-Bakara 2/249.
 268 Âl-i İmrân 3/55.
 269 Âl-i İmrân 3/4.
 270 el-En'âm 6/18.
 271 el-A'râf 7/164.
 272 el-Enfâl 8/18.

(Muhzi'l-kâfirîn)²⁷³, اسْرَع مَكْرًا (Esrau mekrâ)²⁷⁴, القَهَّار (el-Kahhâr)²⁷⁵, الجَبَّار (el-Cebbâr)²⁷⁶.

Onbirinci grup: Lütuf ve yardımda bulunduğunu yansıtan isim-sıfatlar: ذُو الْفَضْلِ (Zu'l-fadl)²⁷⁷, الوَهَّاب (el-Vehhâb)²⁷⁸, النَّصِير (en-Nasîr)²⁷⁹, مُقِيت (Mukît)²⁸⁰, لطيف (Latîf)²⁸⁵, المُسْتَعَان (el-Musteân)²⁸⁴, مُطَهَّر (Mutahhir)²⁸³, رَافِع (Râfi')²⁸², وَاسِع (Vâsi')²⁸¹, رَافِعُ الدَّرَجَات (Rafîu'd-derecât)²⁸⁸, رَافِعُ الدَّرَجَات (Rafîu'd-derecât)²⁸⁷, كَرِيم (Kerîm)²⁸⁶, الهَادِي (el-Hâdî)²⁸⁵, الرَّزَّاق (er-Razzâk)²⁸⁹, البَر (el-Berr)²⁹⁰, الْمُؤْمِن (el-Mu'min)²⁹¹, الْأَكْرَم (el-Ekram)²⁹².

On ikinci grup: Dostluğunu yansıtan isim-sıfatlar: مَوْلِي (Veliyy)²⁹³, مَوْلِي (Veliyy)²⁹³, كَفِيل (Kefîl)²⁹⁶, الوَكِيل (el-Vekîl)²⁹⁵, (Mevlâ)²⁹⁴.

On üçüncü grup: Hesaba çekip hüküm vereceğini bildiren isim-sıfatlar: سَرِيعُ الْحِسَاب (Serîu'l-hisâb)²⁹⁷, حَسِيب (Hasîb)²⁹⁸, حَكَم (Hakem)²⁹⁹, الفَتَّاح (el-Fettâh)³⁰⁰, أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ (Ahkemu'l-hâkimîn)³⁰¹.

-
- 273 el-Berâc 9/2.
 274 Yunus, 10/21.
 275 Yusuf 12/39.
 276 el-Haşr 59/23.
 277 el-Bakara 2/105.
 278 Âl-i Imrân 3/8.
 279 en-Nisa 4/45.
 280 en-Nisâ' 4/85.
 281 en-Nisâ' 4/130.
 282 Âl-i Imrân 3/55.
 283 Âl-i Imrân 3/55.
 284 Yusuf, 12/18.
 285 Yûsuf 12/100.
 286 el-Hacc 22/54.
 287 en-Neml, 27/40.
 288 Mü'min 40/15.
 289 ez-Zâriyât, 51/58.
 290 et-Tûr 52/28.
 291 el-Haşr 59/23.
 292 Alak, 93/3.
 293 el-Bakara 2/257.
 294 el-Bakara 2/286.
 295 Âl-i Imrân 3/173.
 296 en-Nahl 16/91.

On dördüncü grup: En doğru, en vefâli, en hayırlı ve en çok hak sahibi olduğunu bildiren isim-sıfatlar: *أَصْدَق* (Asdak)³⁰², *أَوْفَى* (Evfâ)³⁰³, *خَيْر* (Hayr)³⁰⁴.

On beşinci grup: Görüp-gözettiğini yansıtan isim-sıfatlar: *حَفِيز* (Hafîz)³⁰⁵, *مَجِيب* (Mucîb)³⁰⁶, *حَافِظ* (Hâfîz)³⁰⁷, *الْمُهَيِّمِينَ* (el-Muheymin)³⁰⁸.

Yapılan karşılaştırmada bizim verdiğimiz listedeki isimlerden bazılarının Tirmizî'nin Sahîh³⁰⁹,inde, bir bölümünün İbn Mâce'nin Sünen³¹⁰,inde geçmediği görülmüştür. İbn Hacer'in sırf Kur'ân'da geçen isimleri temel olarak oluşturduğu doksan dokuzluk *Esmâ-i Hüsnâ* listesinde³¹¹ de bu isimlerden kırk tanesinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu üç kaynaktan hiçbirinin listesinde yer almayan ama manaları açısından Allah'ı niteleyen sıfatların toplamı ise 37 tanedir. Bunların bir kısmı tekil ve yalın halde Allah'ı doğrudan nitelerken bazıları da tamlama biçiminde nitelerler.

A- Yalın ve tekil haldekiler

Bunlar ikiye ayrılır:

-
- 297 el-Bakara 2/202.
 298 en-Nisâ' 4/6.
 299 el-En'âm 6/114.
 300 Sebe' 34/26.
 301 et-Tîn 95/8.
 302 en-Nisâ' 4/122.
 303 Berâe 9/111.
 304 el-Kehf 18/44.
 305 Hûd 11/57.
 306 Hûd 11/61.
 307 Yûsuf 12/64.
 308 el-Haşr 59/23.
 309 et-Tirmizî, *Câmi'* V, 531.
 310 İbn Mâce, *Sünen*, c. II, 1269-1270
 311 Askânî, *Feth*, XII3, 471.

a) Edatsız kullanılanlar ki جاعل (Câil)³¹², مخرج (Muhric)³¹³, أعلم (A'lem)³¹⁴, تعالي (Teâlâ)³¹⁵, تبارك (Tebârake)³¹⁶, سبحان (Sübhân)³¹⁷, ve خير (Hayr)³¹⁸ lafızlarıdır.

b) Harf-i cerli kullanılan ve sırasıyla: عَدُوُّ الْكٰفِرِيْنَ (Adiuvvun li'l-Kâfirân)³¹⁹, وَمَنْ اٰصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ (ve men Asdak)³²⁰, فَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْتَنُوْهُ (fallahu Ehakku en tehşavhu)³²¹, وَمَنْ اَوْفٰى بَعْدَهٗ مِنَ اللّٰهِ (ve men Evfâ bi-ahdihi minellah)³²², âyet pasajlarında geçen (عَدُوٌّ، اَصْدَقٌ، اَحَقُّ، اَوْفٰى) kelimeleridir

c) Zamire muzaf olanlar. Bunlar da sırasına göre: اِنَّ اللّٰهَ مُتَّبِعِكُمْ بِنَهْرٍ; اِنَّ اللّٰهَ مُهْلِكُهُمْ وَاَنْتُمْ مُعْتَدِلٌ ve اِنِّيْ مُنْزِلُهَا عَلَيْكُمْ، اِنِّيْ مُتَوَقِّئُكُمْ وَاِنِّيْ مُنْزِلُهَا عَلَيْكُمْ وَمَنْ اَوْفٰى بَعْدَهٗ مِنَ اللّٰهِ (ve men Evfâ bi-ahdihi minellah)³²², âyet pasajlarında yer alan (مُنْزِلٌ /Munezzil)³²⁶ ve (مُهْلِكٌ /Muhlik)³²⁷ sıfatlarıdır.

d) Temyîzli kullanılanlar: اَسْرَعُ مَكْرًا (Esrau mekrâ)³²⁸.

B- Allah Teâlâ'yı tamlama konumunda niteleyenler.

Bunlar da iki gruba ayrılır:

-
- 312 el-Bakara 2/30.
 313 el-Bakara 2/72.
 314 Âl-i-İmrân 3/36.
 315 el-En'âm 6/100.
 316 el-A'râf 7/54.
 317 el-İsrâ 17/1.
 318 el-Kehf 18/44.
 319 el-Bakara 2/98.
 320 en-Nisâ' 4/122.
 321 Berâe 9/13.
 322 Berâe, 9/111.
 323 el-Bakara 2/249.
 324 Âl-i İmrân 3/55.
 325 Âl-i İmrân 3/55.
 326 el-Mâide 5/115.
 327 el-A'râf 7/164.
 328 Yunus 10/21.

a) İsim tamlaması halinde olanlar: مالك يَوْمَ الدِّينِ (Mâlik-i Yevmi'd-din)³²⁹, عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ (Allâmu'l-ğuyûb)³³¹, سَرِيعُ الْحِسَابِ (Serîu'l-hisâb)³³⁰, فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى (Fâliku'l-Habbi ve'n-nevâ)³³³, (Âlimü'l-gaybi ve'ş-Şehâdeh)³³², مُؤَهِّنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ (Mûhinu keydi'l-kâfirîn)³³⁵, أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (Erhamu'r-Râhimîn)³³⁴, أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ (Ehsenu'l-hâlikîn)³³⁷, قَابِلُ الثُّوبِ (Kâbili't-tevb)³³⁸, مُخْزِي الْكَافِرِينَ (Muhzi'l-kâfirîn)³³⁶, أَهْلُ التَّقْوَى (Ehlu't-tekvâ)³⁴⁰, مُبَلِّغُ أَمْرِهِ (Bâligu emrih)³³⁹, أَهْلُ الْمَغْفِرَةِ (Ehlu'l-mağfirah)³⁴¹, أَهْلُ الْحَاكِمِينَ (Ehkemu'l-hâkimîn)³⁴².

b) Sahip anlamındaki ذُو (zû) lafzıyla sağlanan nitelemeler. Bunlar da ذُو الْفَضْلِ (Zu'l-fadl)³⁴³, ذُو الرَّحْمَةِ (Zu'r-rahme)³⁴⁴, ذُو الْمَغْفِرَةِ (Zû mağfirah)³⁴⁵, ذُو الطَّوْلِ (Zu't-tavl)³⁴⁶, ذُو الْعَرْشِ (Zu'l-Arş)³⁴⁷, ذُو الْمَعَارِجِ (Zu'l-Meâric)³⁴⁸ lafızlarıdır.

SONUÇ

Bu araştırmada *Esmâ-i Hüsnâ* ile ilgili araştırmaların çok erken dönemlerden itibaren başladığı, bu alanda derinleştirilen çalışmalara paralel olarak çeşitli tartışmaların gündeme taşındığı, kavramın farklı açılardan

-
- 329 Fâtiha 1/3.
 330 el-Bakara 2/202.
 331 el-Mâide 5/109.
 332 el-En'âm, 6/73.
 333 el-En'âm 6/95.
 334 el-A'râf 7/151.
 335 el-Enfâl 8/18.
 336 Berâe 9/2.
 337 el-Mû'minûn 23/14.
 338 Mû'min 40/3.
 339 es-Saff 61/8.
 340 el-Müddessir 74/56.
 341 el-Müddessir 74/56.
 342 et-Tîn 95/8.
 343 el-Bakara 2/105.
 344 el-En'âm 6/133.
 345 el-En'âm 6/133.
 346 Mû'min 40/3.
 347 Mû'min 40/15.
 348 el-Meâric 70/3.

irdelendiği, yorumunda tarafların oluştuğu tespit edildi. Tartışmalarda izlenen acımasız eleştirilerde benimsenmesi gereken ılımlı üslubun ve orta yol gösterilmeye çalışıldı. Araştırmanın hedeflerinden birini oluşturan fiil ve mastarlardan isim-sıfat türetilip-türetilmeyeceği meselesi irdelenerek “الإسم الحسن = *el-ismü'l-ahsen*”i, “**en güzel ismi**” bulabilme ilkesi çerçevesinde tercihler yapıldı. Allah lafzıyla bağlantılı sıfat konumunda farklı kalıplarda kullanılmış toplam yüz kırk lafız tespit edilerek burada bunların tümü anlam yakınlıklarına göre gruplara ayrılarak sunuldu.